

МЕТОДИ ОЦІНКИ РІВНЯ КОНТРОЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Галкін О. В., здобувач

Сумський національний аграрний університет

У статті проаналізовано основні методи оцінки рівня контролювання діяльності сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання, наведено їх практичне застосування, виокремлено методи, що є найефективнішими за умов ринкової нестабільності.

The article analyzes the main methods of assessing the level of agricultural enterprises' control in the contemporary economy; it's defined their practical application, provided the methods that are most effective in conditions of market instability.

Постановка проблеми. На даний час нагальним постає питання ефективного управління та контролю на підприємствах агропромислового комплексу, мета якого полягає у формуванні дієвої концепції, відповідно до якої на результати діяльності організації повинні впливати не лише чинники зовнішнього, але й внутрішнього середовища. Наскільки ефективно сформована система контролю на підприємстві, настільки можна розглядати рівень адаптованості суб'єкту господарювання до умов, що висувають внутрішні та зовнішні фактори. Практичний досвід власників підприємств стосовно управління сільськогосподарськими підприємствами доводить, що однотипне мислення керівників організацій з приводу різнопланових питань призводить до руйнівних наслідків функціонування фірм. Пояснити таку тенденцію можливо тим, що застосування популярних й типових концепцій саме для підприємств сільського господарства за умов інтеграційних процесів, що сьогодні набувають неабиякої актуальності, є доволі неприйнятними та невиправданими внаслідок цілої низки відмінностей щодо ведення господарської діяльності підприємств, їх контролювання, а також досвіду й стилю управління. Так, актуальності набуває аналіз ситуацій, що виникають, та перевірка дієвості існуючих теорій на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика діагностики контролювання діяльності сільськогосподарських підприємства виступає предметом дослідження вітчизняних та закордонних вчених, таких як Г. В. Давидов [4, с. 13–20], Є. В. Калюга [9, с. 94–97], Л. В. Кривов'язюк [1, с. 3–257], О. В. Мороз [3, с. 4–165], В. П. Пантелеєв [7, с. 78], О. А. Сметанюк [3, с. 4–165], З. М. Соколовська [5, с. 10–119], Г. О. Швиданенко [6, с. 7–190] та інші. Проте й досі науковцями не доведено єдиного ефективного методу оцінки рівня контролювання діяльності сільськогосподарських підприємств.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є визначення методів оцінки рівня контролювання діяльності сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У відповідності до сфери застосування можна говорити про економічну та управлінську діагностику, діагностику кризи розвитку підприємства, бізнес-діагностику, діагностику

економічної системи, діагностику проблеми. Процесу діагностування притаманні такі риси: 1) на етапі виявлення причин, які впливають на проблему, що стоїть перед підприємством, найчастіше використовуються формалізовані суб'єктивні методи одержання даних, зокрема спостереження, опитування, тести, бесіди; 2) аналіз та оцінка фактів не завжди мають кількісні характеристики, часто відсутні критерії та база для порівняння; 3) при побудові причинно-наслідкового зв'язку виникнення проблеми дуже часто не використовуються сучасні економіко-математичні методи [1, с. 68].

За таких обставин можливе вирішення поставленого питання різними способами. Зокрема, для того, щоб здійснити контроль за відхиленнями на підприємстві, може бути впроваджено підхід на основі випереджаючого контролю. Отже, власник підприємства прагне встановити різницю між очікуваними, що були розраховані на основі екстраполяції, та фактично отриманими результатами діяльності сільськогосподарського підприємства. Проте для організації певного виду контролювання, відповідного принципу управління підприємством, виникає необхідність в отриманні значного обсягу нової інформації; в розробці неординарних методів вимірювання й побудові графіків та процедур оцінювання, обробки даних; а також в активній участі та підтримці всіх рівнів управління й контролю. Особлива увага приділяється довгостроковому плануванню та прогнозуванню майбутніх подій фірми, головний принцип яких полягає у кількісному визначенні поставлених цілей. Найпоширенішим способом проведення такого роду досліджень можна вважати екстраполяцію минулих подій, при якій зміни здійснюватимуться хоча й послідовно, проте прискорено [2, с. 51]. А це говорить про те, що прогресивна реакція на такі зміни, враховуючи досвід минулого, виключається.

Слід зазначити, що найпоширенішим методом оцінки контролювання діяльності сільськогосподарських підприємств є діагностики саме фінансового стану. Так, О. В. Мороз та О. А. Сметанюк, оцінюючи контролювання суб'єктів господарювання, вважають за необхідне визначити рівень кризових явищ, що відбуваються в організації, акцентуючи увагу на тому, що банкрутство та криза є поняття-синоніми лише у випадку фінансової кризи. За інших обставин, система контролювання підприємства у галузі сільського господарства може перебувати в економічній, інноваційній, фінансовій, управлінській та інших кризах, у той час як банкрутство – це лише кінцевий етап фінансової кризи [3, с. 49]. Однак кожне кризове явище може спричиняти “відмирання” підприємства, що водночас вказує на його банкрутство, тому методики прогнозування кризи можна умовно назвати методиками прогнозування банкрутства. Більш того, дослідженнях вітчизняних і закордонних авторів [4, с. 13–20; 5, с. 10–119; 6, с. 7–190] підтверджують достовірність того факту, що практично усі методики прогнозування банкрутства підприємств, на яких відсутнє внутрішнє контролювання, зводяться до діагностики фінансового стану функціонуючих суб'єктів. При цьому результати контролювання діяльності сільськогосподарського підприємства відображаються в економічних показниках у вигляді кількісної та якісної оцінки досліджуваних процесів [1, с. 67].

Останнім часом з урахуванням інтеграційних процесів, що безпосередньо відбуваються й в Україні, набуває розповсюдження контролювання підприємств у сільському господарстві на основі підприємницького контролю. Сутність такого підходу полягає в тому, що екстраполяція сьогоденного стану доповнюється прогнозом позитивних і негативних можливостей за рахунок проведення ретельного й всебічного аналізу тенденцій зовнішнього та внутрішнього середовища. Акцентується увага на переформатуванні цілей досліджуваного об'єкта, при цьому відбувається зміна колишніх пріоритетів фірми та доповнення соціальних цілей. Унікальність даної методики полягає в тому, що саме для сільськогосподарських підприємств з'являється певна гнучкість у контролюванні. Контроль підприємницького типу виходить з того, що майбутні події не мають ніякого зв'язку з минулим організації, а з огляду на це, методичними підходами до внутрішньогосподарського контролю стає попередження небажаних відхилень, в тому числі й вибір стратегічного управління, врахування конфлікту інтересів, зв'язок контролю з мотивацією персоналу тощо [7, с. 78].

Враховуючи сучасні тенденції розвитку та функціонування підприємств сільського господарства набуває значущості застосування більш складних моделей контролювання організацій. А це, в свою чергу, говорить про те, що на певній стадії циклу розвитку фірми керівництво повинно підбирати відповідні контрольні заходи. Так, актуальності набирає "нетрадиційна" методика контролювання діяльності підприємства, що не враховує минулого досвіду суб'єкта господарювання, а базується на трьох складових контролю, зокрема: об'єкт контролю, суб'єкт контролю та контрольні дії. Щодо рішення за результатами контролю, то їх приймає керівник суб'єкта контролю або суб'єкт, в інтересах якого даний контроль здійснювався [2, с. 52]. Інакше кажучи, застосування даної методики контролю полягає в тому, що суб'єкт управління перевіряє, як об'єкт управління виконує його розпорядження. Проте на даному етапі контроль не повинен передбачати лише виконання ланцюга підпорядкованості, а, перш за все, він повинен здійснюватись як процес, що забезпечує досягнення поставлених цілей підприємства, мотивуючи не лише керівну верхівку, але й увесь персонал фірми.

При здійсненні перевірок сільськогосподарських підприємств контролюючими органами влади відбувається зміна рівня істотності, що завжди може мати різноспрямований вплив на ризик щодо бракування достовірності фінансової звітності чи визнання такої звітності навпаки достовірною, що, в свою чергу, містить істотні викривлення. Так, під ризиком контролю доцільно розуміти ризик визнання достовірною фінансову звітність з істотними викривленнями. Більш того, такого роду ризик доцільно назвати пріоритетним ризиком контролю, оскільки на практиці виникають й менш важливі ризики, наприклад, при бракуванні достовірної звітності в усіх істотних відношеннях [8, с. 124]. Тому за умов надто низького рівня істотності викривлень перевіряючий орган практично завжди вважатиме фінансову звітність сільськогосподарського підприємства недостовірною, що вказуватиме на дуже малий ризик контролю.

Необхідно підкреслити, що ризик виникає при здійсненні будь-якої форми контролю, зокрема при ревізії, камеральної або тематичної перевірки тощо. Враховуючи те, що керівні органи влади при проведенні контролю підприємств сільського господарства застосовують переважно ймовірнісно-статистичні методи, виникає так званий професійний ризик, від рівня якого залежить не лише матеріальна, але й моральна відповідальність перевіряючого. Тож, якщо проводячи контроль перевіряючий не виявив істотних викривлень у фінансовій звітності, хоча й на підприємстві мали місце безгосподарність, втрата й нераціональне використання матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, то його можна обвинувачувати як у некваліфікованій роботі, так і некомпетентності стосовно даної справи. Тому, ми поділяємо думку Є. В. Калюги [9, с. 94], що необхідно змінити підходи стосовно оцінювання результатів діяльності підприємств при проведенні певного виду контролю, і, перш за все, на законодавчому рівні доцільно визначити поріг істотності.

На рівень загального контрольного ризику може впливати низка факторів, таких як: обсяг фінансового-господарської діяльності; професійна підготовка спеціалістів; загальний концептуальний підхід щодо здійснення контролю; зміни в нормативно-правовій системі країни; ступінь комп'ютеризації обліку; надійність системи внутрішнього контролю у сільськогосподарського підприємства; частота зміни керівництва та особисті характеристики керівників; кількість нестандартних для конкретного сільськогосподарського підприємства операцій тощо. Тому, узагальнюючи вище наведені фактори, ми можемо стверджувати, що контрольний ризик можна зобразити у вигляді трьох складових, що містять внутрішньогосподарський ризик, ризик при проведенні контролю та ризик невиявлення.

На нашу думку, під внутрішнім ризиком необхідно розуміти суб'єктивно визначену перевіряючим ймовірність появи істотних викривлень у бухгалтерському обліку, однотипній групі господарських операцій, фінансовій звітності підприємства до того, як такі викривлення буде виявлено в системі внутрішнього контролю. Більш того, при оцінці саме внутрішнього ризику перевіряючий орган влади повинен враховувати й аналізувати: 1) умови і методи ведення господарської діяльності сільськогосподарським підприємством, зокрема умови конкуренції, зміни в податковому законодавстві; 2) місцезнаходження досліджуваного підприємства, його транспортні проблеми, великі обсяги реалізації продукції за нестабільної економічної ситуації; 3) штат й організацію діяльності, наприклад, переоцінку керівництвом ефективності внутрішнього контролю; 4) доходи та плани оперативної діяльності, зокрема зниження кількості або якості продукції, що реалізується, а також істотні відхилення за результатами інвентаризації; 5) майно, в тому числі значне зниження його вартості, що може бути однією із ознак банкрутства сільськогосподарського підприємства; 6) ліквідність та фінансування, і в першу чергу, це стосується нестачі оборотного капіталу та непередбачуваних збитків. При розрахунку внутрішнього ризику, як правило, розповсюдженими виступають методики PEST та SWAT аналізу.

Що стосується контрольного ризику, то при його оцінці слід враховувати, що від якості перевірки системи внутрішнього контролю залежить і об-

сяг робіт, які повинен виконувати перевіряючий, і терміни перевірки. Сума витрат на підтримання внутрішнього контролю не повинна перевищувати обсягу очікуваних збитків через його неефективність за аналогічний період. Крім того, оцінюючи даний вид ризику варто врахувати основні фактори, що впливають на нього. Такого роду дані розкриваються у засобах контролю, а саме: стилі керівництва; організаційній структурі сільськогосподарського підприємства; його кадровій політиці; правильності ведення обліку та складання фінансової звітності; вчасності надання інформації керівництву про наявність помилок і зловживань; розробці процедур щодо захисту від несанкціонованого доступу до документів, записів, майна; наявності системи внутрішнього контролю [9, с. 97].

Необхідно акцентувати увагу й на тому, що систему внутрішнього контролю сільськогосподарського підприємства оцінюють для того, щоб зрозуміти організаційно-управлінську структуру фірми, скласти план проведення перевірки й виявити при цьому так звані “вузькі місця”, що підлягають поглибленому контролю. А це говорить про те, що дані, надані службою внутрішнього контролю, можуть бути менш надійними порівняно з отриманими за допомогою спеціально розроблених запитань, застосовуваних у процесі тестування.

Особливої уваги у складі загального контрольного ризику потребує ризик невиявлення, під яким слід розуміти суб’єктивно визначену перевіряючим ймовірність того, що застосовувані під час проведення перевірки методи унеможливають виявлення реальних порушень, що спричиняють окремо чи разом істотний вплив. На ступінь такого ризику впливає фактор повторності перевірки. Так, якщо перевіряючий проводить перевірку на сільськогосподарському підприємстві не вперше, він вже знає його організаційні й технологічні особливості та “вузькі місця” діяльності. Проте, якщо він перевіряє дане підприємство вперше, то ризик невиявлення помилок значно збільшується [8, с. 126].

Ризик невиявлення поділяється на два основні блоки: 1) аналітичний ризик, що має на увазі небезпеку припущення помилок у процесі здійснення методичних прийомів аналізу; 2) статистичний ризик, що розкриває ймовірність невиявлення значних помилок у процесі вибіркової перевірки. Говорячи про аналітичний ризик, ми маємо на увазі використання перевіряючим неправдивої або недостатньо правдивої інформації; порівняння даних за різні звітні періоди без урахування їх порівнянності; наявність помилок, що мають місце у процесі розрахунку відносних величин і коефіцієнтів, на підставі яких можна зробити певні висновки; наявність істотних відхилень у значенні облікових величин; ступінь розуміння мети аналізу та можливостей обраних методів; недостатність у перевіряючого професійних навичок.

Статистичний ризик повинен неодмінно розкривати: а) вибір помилкових методів підготовки вибірки, наприклад, замість добирання об’єктів для вибірки за кількісними показниками їх добирають за показником якості; б) наявність помилок у визначенні обсягу вибірки та її формуванні; в) використанні у вибірковій сукупності непорівнянних даних;

г) необґрунтованість застосування вибіркового методу замість суцільного;
д) розмір припущеної помилки за вибіркою не відповідає дійсності.

Висновки. Отже, ми можемо зробити висновок, що за сучасних умов господарювання наукові дослідження щодо методів оцінки рівня контролювання діяльності підприємств у галузі сільського господарства не мають однозначного алгоритму, який дозволив би професійно обґрунтувати рівень системи контролювання, що має місце в конкретній організації. Більш того, ми з'ясували, що головна увага акцентується на первинній ланці управління – підприємстві, а зі зміцненням ринкової економіки роль зовнішнього контролю, завдяки поширенню економічної свободи суб'єктів господарювання, знижується, що відповідно надає поштовх зростанню значущості внутрішнього контролю на підприємствах сільського господарства. Тому, на наш погляд, комбіноване застосування згаданих методів оцінки рівня контролювання сільськогосподарських підприємств сприятиме виявленню об'єктивних результатів дослідження. Враховуючи зазначені методики, нами було розроблено власний науково-методичний підхід щодо ефективного контролювання діяльності сільськогосподарських підприємств, що базується на застосуванні мережевого планування управління, застосування якого дозволить керівникам сільськогосподарських підприємств використовувати раціональну систему контролювання діяльності організацій на практиці та водночас скоротити кількість витрат і часу на проведення даних заходів.

Література:

1. Кривов'язюк Л. В. Економічна діагностика підприємства: теорія, методологія та практика застосування [Текст]: монографія / Л. В. Кривов'язюк; Луцк. держ. техн. ун-т. – Луцьк: Надстир'я, 2007. – 260 с.
2. Галкін О. В. Застосування нових підходів до управління та контролювання сільськогосподарських підприємств в умовах інтеграції / Галкін О. В. // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Випуск 3 – Т.2. Економічні науки. – Полтава: ПДАА. – 2011. С. 51–53.
3. Мороз О. В. Фінансова діагностика у системі антикризового управління на підприємствах [Текст]: монографія / О. В. Мороз, О. А. Сметанюк; Вінниц. нац. техн. ун-т. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. – 166 с.
4. Давыдов Г. В. Методика количественной оценки риска банкротства предприятий / Г. В. Давыдов, А. Ю. Беликов // Управление риском. – 1999. – № 3. – С. 13–20.
5. Соколовская З. Н. Диагностика хозяйственных ситуаций в деятельности предприятия [Текст]: монография / З. Н. Соколовская. – Одесса: ОЦНТ и ЭИ; ОКФА, 1995. – 120 с.
6. Швиданенко Г. О. Сучасна технологія діагностики фінансово-економічної діяльності підприємства [Текст]: монографія / Г. О. Швиданенко, О. І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2002. – 192, [1] с.
7. Пантелеев В. П. Внутрішньогосподарський контроль: методологія та організація [Текст]: монографія / В. П. Пантелеев. – К.: ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2008. – 491 с.
8. Галкін О. В. Виявлення загального контрольного ризику на сільськогосподарських підприємствах / Галкін О. В. // Проблеми сталого розвитку агросфери: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 195-річчю від дня заснування ХНА ім. В. В. Докучаєва (4-6 жовтня 2011 р.) / Міністерство аграрної політики та продовольства України, Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва. – Харків: ХНАУ, 2011. – С. 124–127.
9. Калюга Є. В. Фінансово-господарський контроль у системі управління [Текст]: монографія / Є. В. Калюга. – К.: Ельга: Ніка-Центр, 2002. – 358 с.